

Қазақтың тұрмыс-салт жырларын қазіргі таңда елімізде қарқынды дамытып отырған және соның негізінде жаңаша зерттеу концепцияларын ұсынып отырған ұлттық стратегиялық бағдарламалар және тұжырымдармен сабақтастыра зерттеген орынды деген пікірдеміз. Неге десеңіз, дүниеге келер жаңа еңбектер ұлт мүддесіне, оның идеологиялық негізіне айналуы қажет. Мәселеге осы тұрғыдан келгенде тұрмыс-салт жырларын өмір иірімдеріне енгізу және жас буынға үйрету басты мақсат болмақ. Ал оның қазақ халқының рухани мұрасын одан сайын үдете түсеріне сенім мол.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстандағы қазіргі заман фольклоры. (2014). Ұжымдық монография. – Алматы, 422 б.
- 2 Тоқтабай А. (2006). Түркі халықтарының этномәдениеті. – Алматы: Толағай, - 328 б.
- 3 Қасқабасов С.А., Аймұхамбет Ж.Ә. (2019). Қазақ фольклоры. Жоғары оқу орындарына арналған оқулық. - Алматы: ССК баспасы, -288 б.
- 4 Әбілқасымова К., Тамаев А. (2007). Қазақ фольклористикасы. Мектеп мұғалімдері мен студенттерге арналған хрестоматия. -Алматы: Білім баспасы, 240 б.
- 5 Сатыбалдин А. (2019). Қазақ фольклорының типологиясы және жанрларға саралау мәселесі. Халықаралық конференция материалдары. – Павлодар. <https://pspu.kz/modules/kaf/kil/images/pdf>
- 6 Қазақ фольклористикасының тарихы (Революцияға дейінгі кезең). (1988). Ұжымдық монография. - Алматы: Ғылым баспасы, - 432 б.
- 7 Çobanoğlu Ö. (2001). Türkiye’de Halkbilimi Eğitim ve Öğretiminde Karşılaşılan Güçlükler. Türkbilig Dergisi. Ankara, 23-31 s.
- 8 Қазақ фольклорының типологиясы. (2009). Ұжымдық монография. -Түркістан: Тұран баспасы, - 367 б.
- 9 Уақатов Б. (1974). Қазақтың халық өлеңдері. -Алматы: Ғылым, 209 б.
- 10 Қанағатова Н. (2020). Тұрмыс-салт жырларының ежелгі және заманауи нұсқаларының тарихи-мәдени контексті. Scientific E-journal. edu.e-history.kz, april-june, №1 (22).

References:

1. Qazaqstandaғы qazırғы zaman fõklory. (2014). Üjymdyq monografia. – Almaty, 422 b.
2. Toqtabai A. (2006). Türki halıqtarynyñ etnomädenietı. – Almaty: Tolağai, - 328 b.
3. Qasqabasov S.A., Aimūhambet J.Ä. (2019). Qazaq fõklory. Joğary oqu oryndaryna arnalğan oqulyq. - Almaty: SSK baspasy, -288 b.
4. Äbilqasymova K., Tamaev A. (2007). Qazaq fõkloristikasy. Mektep müğalımdery men studentterge arnalğan hrestomatia. -Almaty: Bilim baspasy, 240 b.
5. Satybaldin A. (2019). Qazaq fõklorynyñ tipologiasy және janrlarğa saralau мәselesı. Halyqaralyq konferensia materialdary. – Pavlodar. <https://pspu.kz/modules/kaf/kil/images/pdf>
6. Qazaq fõkloristikasynyñ tarihy (Revölüsiağa deingı kezeñ). (1988). Üjymdyq monografia. -Almaty: Ğylym baspasy, - 432 b.
7. Çobanoğlu Ö. (2001). Türkiye’de Halkbilimi Eğitim ve Öğretiminde Karşılaşılan Güçlükler. Türkbilig Dergisi. Ankara, 23-31 s.
8. Qazaq fõklorynyñ tipologiasy. (2009). Üjymdyq monografia. -Türkıstan: Tūran baspasy, - 367 b.
9. Uaqatov B. (1974). Qazaqtyñ halıq öleñderı. -Almaty: Ğylym, 209 b.
10. Qanağatova N. (2020). Tūrmys-salt jırlarynyñ ejelgi және zamanauı nūsqalarynyñ tarihi-mädeni konteksti. Scientific E-journal. edu.e-history.kz, april-june, №1 (22).

МРНТИ 14.35.09

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-7804.79>

Исмаилова Ф.К.¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ КЕҢСЕ ҚҰЖАТТАРЫНЫҢ ТҮРЛЕРІ МЕН СТИЛІНІҢ ЕРЕКШЕКТЕРІ

Аңдатпа

Дипломатиялық стиль бірінші кезекте айқындық пен нақтылықты қажет етеді. Дипломатиялық тілдің ерекшелігі әр тақырыпқа сәйкес келетін әрбір сөз таңдалып алынады. Мақалада дипломатиялық тіл мен дипломатиялық құжаттарға назар аударылады. Олардың жіктелуін және негізгі ерекшеліктері қарастырылады. Мақалада дипломатиялық іс жүргізу лексикасының ерекшеліктері қарастырылған. Дипломатиялық кеңсе

жұмысының тақырыптық лексикалық топтары шеңберінде тілдің лексикалық жүйесін талдау лексикалық материалды әр түрлі аспектілерде оқуға қол жетімді ететіндігі дәлелденді. Дипломатиялық іс жүргізудегі критерийлерге негізделген тақырыптық лексикалық топтарды жіктеу ұсынылады. Дипломатиялық құжат түрлері, жеке нота, вербалды нота, жартылай нота, меморандум, декларация ұғымдарына шолу жасалды. дипломатиялық тілдің сөздік қоры мен лексика-семантикалық негізі бар. Сондай-ақ халықаралық қатынас тілі болу мәртебесі дипломатиялық тілдің стильдік ерекшеліктері қарастырылды. Дипломатиялық құжаттардың рәсімделу мәселесі анықталады.

Түйін сөздер: дипломатия, стиль, нота, вербалды нота, елшілік, келісім

Ismailova F.¹

*¹Kazakh national pedagogical University named after Abay,
Almaty, Kazakhstan*

TYPES AND STYLISH FEATURES OF DIPLOMATIC DOCUMENTS

Abstract

A diplomatic style primarily requires clarity and precision. For each topic, each word is selected, corresponding to the specifics of the diplomatic language. The article is devoted to the diplomatic language and diplomatic documents. Their classification and main features are considered. The article discusses the features of the vocabulary of the diplomatic office. It has been proved that the analysis of the lexical system of the language within the framework of thematic lexical groups of the diplomatic department makes the lexical material available for reading in various aspects. It is recommended to classify thematic lexical groups according to the criteria of a diplomatic document. Explanations are given to the concepts of types of diplomatic documents, individual notes, oral notes, partial notes, memorandums, declarations. The diplomatic language has its own vocabulary and lexical and semantic basis. The stylistic features of the diplomatic language were also taken into account, the status of which is the language of interethnic communication. The requirements for the registration of diplomatic documents have been determined.

Keywords: diplomacy, style, note, note verbale, embassy, agreement

Исмаилова Ф. К.¹

*¹Казахский Национальный педагогический университет им. Абая,
Алматы, Казахстан*

ВИДЫ И СТИЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДОКУМЕНТОВ ДИПЛОМАТИЧЕСКОГО ДЕЛОПРОИЗВОДСТВА

Аннотация

Дипломатический стиль в первую очередь требует ясности и точности. Для каждой темы подбирается слово, соответствующее специфике дипломатического языка. Статья посвящена дипломатическому языку и дипломатическим документам. Рассмотрены их классификация и основные особенности. В статье рассматриваются особенности лексики дипломатической канцелярии. Доказано, что анализ лексической системы языка в рамках тематических лексических групп дипломатического ведомства делает лексический материал доступным для чтения в различных аспектах. Тематические лексические группы рекомендуется классифицировать по критериям дипломатического документа. Даны пояснения к понятиям видов дипломатических документов, отдельных нот, устных нот, частичных нот, меморандумов, деклараций. Дипломатический язык имеет свой словарный запас и лексико-семантическую основу. Учитывались также стилистические особенности дипломатического языка, статус которого является языком межнационального общения. Определены требования к оформлению дипломатических документов.

Ключевые слова: дипломатия, стиль, нота, вербальная нота, посольство, соглашение

Кіріспе. Дипломатиялық құжаттарды ресми құжат, мемлекеттік маңызы бар құжаттар деп түсіну керек. Олардың мазмұны, атқарылар ісінен бұрын, яғни жұмыс басталғанға дейін белгіленеді. Мысалы, ұлттық мерекеге арналып жасалған мемлекет басшыларының жеделхаттары; ұсынысы бар жазбалар (сұрау салу, хабарлама және т.б.). Дипломатиялық құжаттарды рәсімдеу белгілі стереотиптерге және дайын клишелерге бағынатындығын ескеру қажет. Сондай-ақ дипломатиялық хаттарда адамның көңіл-күйіне, жанына тіл арқылы әсер ету (сендіру, райынан қайтару, көңілін көтеру, жұбату, т.б.) қызметінің басымдығына ерекше мән беру қажет. Демек дипломатиялық тілде жұмыс жасауды сөзбен жұмыс деп сипаттауға болады.

Халықаралық қатынастар тарихында іргелі көзқарастарды ұсыну барысында айтылмақ ойдың дәлсіздігінен, дәйегі жоқ, нандыру уәжі жоқ, прагматикалық тәсілдері жоқ сәтсіз дипломатиялық қатынастарға көптеп мысал келтіруге болады. Демек, сылдыр сөз, ұзаққа созылған бос әңгімелер дипломатиялық қатынас құра алмайды. Сондай-

ақ егер мазмұнның қысқалығы қағаздың мағынасына зиян тигізетіні анық болса, онда бұл да қажет емес. Яғни дипломат өзі қалаған нәрсені толық және дәл білдіру керек екенін түсіну өте маңызды. Қазіргі қоғамда дипломатияны келіссөздер өнері деп атайды.

Әдістемесі. Дипломатиялық құжаттардың сөздік қорын тақырыптық топтарға бөлу әлі де болса шешілмеген мәселе болып қала береді, дегенмен лингвистер оған жиі жүгінеді. Атап айтқанда, М.В.Беляков дипломатиялық кеңсе жұмысының лексикасының тұжырымдамалық салаларға және тақырыптық топтарға бөлінуін егжей-тегжейлі талдап, тақырыптық-лексикалық топтарды бір сөздің екінші сөзбен ішінара немесе толық ауыстырылуы, белгілі бір контексттік жағдайдағы сөздердің мағыналық жақындығы, антонимиялық сияқты критерийлер бойынша зерттеуді ұсынады.[1].

А.А.Тимофеевтің еңбегінде лексикалық-тақырыптық және лексика-семантикалық топтарды анықтау принциптері көрсетіледі. Зерттеуші тақырыптық-лексикалық топтардың маңызды белгілерін «Бұл сөздер топтары лексикалық ассоциацияларды құрайды, себебі біртектес салыстырмалы мағыналары бар сөздер» деп анықтайды [2, 841б].

Дипломатиялық құжаттардың тілі мен стилін зерттеген М.В.Зарипованың еңбектерінде семантикалық өрістің шекаралары анықталады, өріс лексикалық бірліктерінің құрамы, өріс құралған сөздердің жиынтығы мен иерархиясы қарастырылады. [3, 195б].

Дипломатиялық астырт стиль құрылымын лингвистер дәстүрлі түрде үш типке ажыратады: заңнамалық астырт стиль, дипломатиялық және әкімшілік-іс жүргізушілік стильдері. Ғылыми әдебиеттерде төрт ішкі стильді бөлу ұсынылады: дипломатиялық, құқықтық (заң шығарушы), кеңсе және іскерлік (әкімшілік кеңсе), ресми хат-хабар (өндірістік хат-хабар). Алайда, кейбір зерттеушілер тек екеуін бөліп көрсетуді ұсынады: ішкі стиль: ресми деректі және ресми-іс қағаздары [4, 6-75].

Нәтижелер. Дипломатиялық құжаттардың жіктелуі. Дипломатиялық құжаттар қатарына ең маңызды деп саналатын бес құжат енеді. Олар:

1. Ауызша жазбалар.
2. Жеке жазбалар.
3. Меморандумдар.
4. Естеліктер.
5. Жеке, жартылай ресми хаттар.

Ұсынылған негізгі дипломатиялық құжаттар халықаралық қатынаста көптен бері қызмет етіп келе жатыр. Сондай-ақ дипломатиялық құжаттамаға қойылатын талаптарға толығымен жауап береді. Дипломатиялық қатынастар тәжірибесі бүгінде басқа құжаттарды пайдаланудың кең мүмкіндіктерін ашты. Олардың қатарына: коммуникелер, жеделхаттар, мәлімдемелер және ноталар мен атташе жатады. Аталған дипломатиялық құжаттар мемлекеттер арасындағы байланыс процесінде, сондай-ақ дипломатиялық жоспардың күнделікті қызметінде қолданылады. Бұл дипломатиялық құжаттарды түрлерге және типтерге жіктеудің арнайы критерийі жоқ. Себебі мәселен, «дипломатиялық» және «хат алмасу» құжаттары арнайы стильдік белгілермен шектелмейді. Бірақ қызметі мен мақсаты жағынан айырмашылықтары болатыны анық. Мысалы, дипломатиялық құжаттарға тек елшіліктер мен Сыртқы істер министрлігінің құжаттары енеді. Ал хат алмасу құжаттары сыпайылықты сақтайтын прагматикасы бар, протоколдық формулалары бар ауызша және жеке жазбалар болып саналады. Сондай-ақ хат алмасу құжаттарына курьерлер жіберетін меморандумдар да жатқызылады. (бірақ құжаттық формада, сирек қолданылады). Енді дипломатиялық құжаттардың әрқайсысына жеке тоқталайық.

Жеке нота. Дипломатиялық құжаттардың бір түрі - жеке нота. Айта кету керек, ол іргелі және маңызы бар мәселелерге бағытталған. Сондай-ақ арнайы ережеге негізделген ауқымды іс-шара туралы мәліметті баяндаудан тұрады. Жеке нота жазбасы бірінші тұлғада жасалады, ал құжаттың бастапқы бөлігі ілтипат қатынасынан басталады. Жеке ноталардың ішінде кең таралған құжаттардың бірі - сыртқы істер министрінің мәлімдемесін қамтитын дипломатиялық құжаттар. Әдетте, олар «Құрметті министр мырза» немесе «Құрметті Елші мырза» деген сөздерінен басталады. Ілтипат кіріспесінен кейін қағаздың мағыналық бөлігі жалғасады. Соңы - сыпайылықтың белгілі бір формуласы, басқаша айтқанда, автор «адамға деген құрметін дәлелдейтін» комплименттер жазылады. Жеке ноталардың тоналдылығы барынша жылы, яғни тату қарым-қатынасқа негізделеді. Сондықтан жеке нотада достық қатынасты ұстанған жөн. Кез-келген жағдайда, адресаттың жеке қолтаңбасы құжаттың маңызды құрамдас бөлігі болып қала береді. Бұрынғыша, қазіргі кезеңде де жеке нота қағазына қара сиямен толтырылған автоқаламмен қол қою дәстүрге айналды. Сыртқы істер министрі немесе басқа деңгейдегі министрлердің мәлімдемесі бар дипломатиялық құжаттарда қызыл немесе басқа түстегі шарикті қаламдар ешбір жағдайда қолданылмайды.

Вербалды нота. Дипломатиялық құжатта ескерту нотасы деп те атайды. Бұл дипломатиялық құжатты қазіргі кездегі ең кең тараған түрі деп түсіну керек. Елшіліктер мен сыртқы істер министрліктері хат алмасуды, әдетте, вербалды ноталар арқылы жүзеге асырады. Вербалды нота көп жағдайда төтенше жағдайларды хабарлау және әрі қарай шешу үшін қолданылады. Олар экономикалық, саяси, ғылыми-техникалық және басқа да көпжақты және екіжақты проблемаларды хабарлайды. Вербалды нота көмегімен елшілік қызметкерлерінің қатысуымен болатын жолдағы апаттар ескертіледі, виза сұралады, өкілдік жоспары туралы елшіліктерге жеткізіледі (мысалы, дипломатиялық маңызы бар корпустың ел бойынша саяхаттарын ұйымдастыру туралы, өндірістік құрылымдар мен ғылыми ұйымдарға экскурсиялар туралы, дипломаттарды шақыру туралы, мысалы, елдің ұлттық мерекесінің құрметіне арналған іс-шарада), сондай-ақ жаңа қызметкерлердің келуі, қызмет мерзімі аяқталған деп саналатын

қызметкерлердің кетуі туралы ақпарат. Қарастырылып отырған дипломатиялық құжаттарға миссияның нақты сұранысы немесе белгілі бір халықаралық іс-шараға аккредитор ретінде қатысатын мемлекет қатынасы кіруі мүмкін.

Меморандум – жеке құжат немесе вербалды нота және жеке нотамен бірге жіберілетін дипломатиялық құжаттың бір түрі. Оның басқа құжаттардан ерекшелігі – кез келген мәселе нақты және құқықтық негізге сүйеніп көрсетіледі. Австриялық дипломат Х.Вильднер пікірінше, меморандум мәселені объективті түрде қарастыруға мүмкіндік береді.

Жартылай ресми сипаттағы жеке хат – дипломатиялық корреспонденцияның таныс ресми тұлғаларға жіберілетін түрі. Ол, әдетте, кей мәселелерді шешуде автордың мүдделерін көрсеткісі келмей, болып жатқан жағдайларға, оқиғаларға жеке өзінің көзқарасын, қатынасын білдіргісі келгенде жазылады.

Декларация – мемлекеттердің, үкіметаралық және халықаралық ұйымдардың саяси, халықаралық қатынас, халықаралық құқық салаларындағы қағидаларын анықтайтын біржақты, екіжақты және көпжақты акт болып табылады. Декларацияның үлкен саяси-дипломатиялық мағынасы бар және ол мемлекеттік деңгейде қабылданады [5].

Талқылау. Дипломатиялық құжаттарды дайындау барысында ақиқат пен жалғандықтық аражігін ажырата білуге талпыну қажет. Халықаралық қатынастар жүйесінде көптеген ұсыныстар мен тілектер жарияланады. Бұл ұсыныстар шарттар, келісімдер, қарарлар жобаларының тармақталуына байланысты бұл саладан бейхабар жанға оларды толық қабылдап дұрыс түсінуі қиынға соғады. Сол себепті ол тармақтардың мазмұнын әлемдік қоғамға түсінікті, жалпыға бірдей ашық түрде болуын қамтамасыз ету дипломатиялық құжаттардың маңызды жақтарының бірі болып табылады. Мәселені тек баяндау кеінде ғана хабарлау дипломатиялық құжаттардың мәнін ашпайды. Өйткені мұнда баршаға баспа бетінен, радио, телеарналардан немесе бұған дейінгі дипломатиялық құжаттарды келтірілген мәліметтерден белгілі хабарлама күйінде жарияланады. Сондықтан мәселені қарапайым түрде хабарлау белгілі ақиқатты қайталаумен тең. Егер мәселе баяндау түрінде емес, белгілі мәліметтермен мәселенің жаңа жақтары өзара байланыстырылып, жаңа қырынан ашыла түсетін болса дипломатиялық құжатқа деген қызығушылық арта түседі. Сөйлем, құжатпен танысатын жақты ойландыратындай, сұраулы мағынада, пікір алмасу кейпінде, әр сөз өзіне тән екпінде, яғни сұхбаттасу тіліне жақындата алынса, дипломатиялық құжат мазмұны мәнді болады.

Қорытынды. Қорыта келгенде дипломатиялық тілдің сөздік қоры мен лексика-семантикалық негізі бар. Сондай-ақ халықаралық қатынас тілі болу мәртебесі дипломатиялық тілдің стильдік ерекшеліктері қарастырылды. Дипломатиялық құжаттардың рәсімделу мәселесі анықталады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Тимофеев А.А. о языке дипломатии //Русская речь. -2016. -№ 2. С. 83-88.
2. Беляков М.В. Терминология дипломатии: лексикографические проблемы // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика. - 2012. - № 2. - С. 83-92.
3. Зарипова М.В. Язык и стиль дипломатических документов //Вестник КГУСТА. - 2015. - № 2. -С. 195-200.
4. Загоровская О.В. Слабые и сильные инновации в дипломатической лексике русского языка // Филологические науки. - 2013. - № 12-2 (30).- С. 75-77.
5. Дипломатический словарь: в 3 т. / под ред. Громыко А.А., Ковалев А.Г., Севостьянов П.П. – М., 1984–1986.

References:

1. Timofeev A.A. o iazyke diplomatii //Ruskaia rech. -2016. -№ 2. S. 83-88.
2. Beläkov M.V. Terminologia diplomatii: leksikograficheskie problemy // Vestnik Rosiskogo universiteta drujby narodov. Seria: Teoria iazyka. Semiotika. Semantika. - 2012. - № 2. - S. 83-92.
3. Zaripova M.V. İazyk i stil diplomaticheskikh dokumentov //Vestnik KGUSTA. - 2015. - № 2. -S. 195-200.
4. Zagorovskaia O.V. Slabye i silnye innovatsii v diplomaticheskoi leksike ruskogo iazyka // Filologicheskie nauki. - 2013. - № 12-2 (30).- S. 75-77.
5. Diplomaticheski slovä: v 3 t. / pod red. Gromyko A.A., Kovalev A.G., Sevöstänov P.P. – M., 1984–1986.

МРНТИ 14.35.09

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-7804.80>

Каримова Б.С., Имаханова А., Есенова П.

^{1,2,3} Кызылординский университет имени Коркыт ата,
Кызылорда, Казахстан

**ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ-ФИЛОЛОГОВ
В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация